

та боротьбу з цими явищами: Закон від 06 груд. 2017 р. № 2227-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

4. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Конвенція Ради Європи від 25 жовт. 2007 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

5. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. поради / О. О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєвєродонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Ілляшенко Олексій Володимирович,

заступник Міністра у справах ветеранів України з питань європейської інтеграції, кандидат юридичних наук;

Зарубей Вікторія Володимирівна,

професор кафедри досудового розслідування ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Сухомлин Юлія Володимирівна,

завідувач кафедри досудового розслідування ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ВІД НЕЗАКОННОЇ ТОРГІВЛІ ОРГАНАМИ І ТКАНИНАМИ ЛЮДИНИ

Міжнародний захист прав людини є комплексом взаємно узгоджених дій держави, а також неурядових міжнародних організацій, спрямованих на повноцінне та гармонійне функціонування людини, і надання міжнародної допомоги особам, особливо з тих країн, що розвиваються.

Не дивлячись на національні розбіжності діючих систем захисту прав пацієнтів у різних країнах, у тому числі й Європі, у більшості країн є основний перелік прав, котрі відображені у різноманітних угодах, зокрема: Рекомендаціях по медичному обслуговуванню, що була прийнята Міжнародною організацією праці у 1944 р.; Загальної Декларації прав людини, котра була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р.; Лісабонській Декларації прав пацієнтів, що була прийнята Всесвітньою медичною асоціацією у 1981 р. та переглянута у 1995 р.; Європейській Хартії по правам пацієнтів, що була прийнята Європейським парламентом у 1984 р.; Декларації ВООЗ по розвитку прав пацієнтів в Європі, що була прийнята у 1994 р.; Угоді по правам людини та біомедицині, прийнятій Радою Європи у 1996 р. та ін.).

В Резолюції про приведення у відповідність законодавства держав-учасниць щодо питань вилучення, пересадки і трансплантації

матеріалів організму людини № (78)29, прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 11 травня 1978 р. відповідно до ст. 10 зазначається, що жодне вилучення не повинно мати місце за наявності чітких чи попередніх заперечень з боку померлого, зокрема, враховуючи його релігійні та філософські переконання. У разі відсутності висловленої чи такої, що малася на увазі, волі померлого, вилучення може бути проведено. Однак держава може вирішити, що вилучення не повинно проводитись, якщо після проведення практично можливого розслідування, враховуючи думку сім'ї померлого і в разі смерті недієздатної особи, її законного представника, заперечення стане очевидним; якщо померлий був недієздатний, може також знадобитися згода його законного представника [11].

Відповідно до Декларації про трансплантацію людських органів, що була прийнята 39-ою Всесвітньою Медичною Асамблеєю ще у жовтні 1987 р. (Декларація ВОЗ 40.13, 1987 р.): «Купівля-продаж людських органів строго засуджується» [2]. В даному документі встановлювалась заборона на надання або прийняття платної або іншої компенсації за трансплантати, окрім стягнення медичною установою винагороди за проведення операції. Також визначено, що жодний лікар не може узяти на себе відповідальність за проведення операції по пересадці органу до тих пір, поки не буде забезпечено дотримання прав і донора, і реципієнта.

Порядок трансплантації органів і тканин регламентують офіційні документи Всесвітньої медичної асоціації (ВМА): по-перше, Заява ВМА про торгівлю живими органами (1985 р.) [3], котра відбулася на XXXVII сесії, де було зазначено, що отримала широке розповсюдження надзвичайно прибуткова у фінансовому плані торгівля живими нирками та їхній продаж із країн, що розвиваються, в Європу і США. В даному документі було засуджено купівлю-продаж людських органів для трансплантації, а уряди всіх країн покликані приймати заходи для запобігання цьому.

В Рекомендаціях Ради Європи Rec (2004) 7 державам-членам про торгівлю органами, торгівля органами і тканинами людини визначається наступним чином (п. 4 ст.2): «З метою даної Рекомендації термін “торгівля органами та тканинами” застосовується задля: транспортування особи до місця вилучення органів або тканин без його/її обґрунтованої згоди; транспортування особи до місця вилучення органів або тканин з його/її згоди, але з порушенням законодавства або інших видів контролю, котрий діє у відповідній країні; трансплантації вилучених органів та тканин, транспортованих або ні, в порушенні законодавства чи інших нормативно-правових положень, котрі діють у відповідній країні, чи в порушенні міжнародних юридичних інструментів».

В наступному міжнародному документі, зокрема Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (Ов'єдо, 4 квітня 1997 р.)

(підписана, але не ратифікована Україною) у ст. 5 зазначено, що будь-яке втручання у сферу здоров'я може здійснюватися тільки після добровільної та свідомої згоди на нього відповідної особи. Такій особі заздалегідь надається відповідна інформація про мету і характер втручання, а також про його наслідки та ризики. Відповідна особа у будь-який час може безперешкодно відкликати свою згоду.

В ст. 21 Конвенції Ради Європи про захист прав людини та людської гідності передбачається кримінальне покарання за отримання фінансової вигоди від продажу тіла людини та його частин. Окрім цього, ст. 22 Додаткового протоколу до Конвенції про захист прав людини та її людської гідності в частині, що стосується застосування медицини та біології, про трансплантацію органів та тканин людського походження забороняє незаконний обіг органів та тканин людського походження [4].

В п. 119 Пояснюючого доповіді до Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицини зазначається наступне: «Як зазначається в ст. 21 Конвенції, тіло людини та його частини не повинні використовуватися з метою отримання фінансової вигоди. Будь-яка торгівля органами та тканинами з метою отримання безпосередньої або часткової фінансової вигоди, відповідно до ст. 21 Протоколу, заборонена. Незаконна торгівля органами та тканинами є важливим прикладом такої незаконної торгівлі та отримання безпосередньої фінансової вигоди. Особи, які займаються незаконною торгівлею органами або тканинами, можуть також застосовувати примушування до такої торгівлі. Така практика викликає особливу занепокоєність, оскільки вона направлена на експлуатацію уразливих груп та може підірвати віру людей до системи трансплантації. Тому, заборона на незаконну торгівлю органами та тканинами окремо зазначений у ст. 22».

Наступним кроком у протидії незаконній торгівлі органами і тканинами людини було ухвалення у Страсбурзі 186-го Додаткового протоколу до Конвенції з прав людини та біомедицини відносно трансплантації органів і тканин людини від 24 січня 2002 р. Відповідно до ст. 17 «Згода і дозвіл», органи й тканини не вилучаються з тіла померлої особи, якщо не одержано згоди або дозволу, що вимагаються відповідно до законодавства. Вилучення не може бути здійснено, якщо померла особа заперечувала проти цього. Але слід відзначити, що у цьому протоколі також зазначено, що сторони вживають усіх відповідних заходів для заохочення пожертвування органів і тканин (ст. 19).

У частині 6 статті 21 говориться про заборону отримання фінансової вигоди від трансплантації: «Тіло людини і його частини не повинні використовуватися для отримання фінансової вигоди або здобуття порівняльних переваг. Оголошення про необхідність або доступність органів або тканин з метою пропозиції або здобуття фінансової вигоди і порівняльних переваг заборонені». Положення статті 22 встановлює, що «торгівля органами і тканинами заборонена» [1].

В резолюції WHA57.18 від 22 травня 2004 року, що має назву «Пересадка органів і тканин людини» наголошується, що Всесвітня асамблея охорони здоров'я, занепокоєна тим, що багато недостає людського матеріалу задля трансплантації, щоб задовільними для задоволення потреби пацієнтів, й тому наполегливо призвала держави-члени приймати міри щодо захисту найбільш бідніших та уразливих груп від «трансплантаційного туризму» та продажу тканин і органів людини, у тому числі приділяти увагу більш важливій проблемі – незаконній торгівлі тканинами та органами людини [8].

Варто відмітити, що всі відповідні аспекти запобігання та протидії торгівлі людьми з метою вилучення органів викладені у Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [5] та в Протоколі ООН про торгівлю людьми [9]. Дані документи носять фундаментальний характер та всебічно охоплюють основні питання – від кримінального переслідування до надання допомоги та захисту – тим самим покриваючи три основні аспекти – запобігання, захист та переслідування, котрі мають основоположний характер для ефективного питання про боротьбу з торгівлею людьми з метою вилучення у них органів або тканин. Дані юридично зобов'язуючі міжнародні документи розглядають всі важливі аспекти та містять основні норми боротьби з торгівлею людьми з метою вилучення органів. В заходах, котрі були передбачені в Конвенції Ради Європи СДСЕ № 197, розглядаються питання надання допомоги жертвам та забезпечення захисту жертв.

Важливим заходом у сфері протидії незаконному обігу органів людини стало внесення слів «вилучення органів» у визначення експлуатації, що міститься в Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (ст. 3, підпункт (а)) [10].

Конвенція Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми [СДСЕ № 197] на сьогодні, є всеохоплюючим документом, котрий, за нашим переконанням, не залишає відкритими будь-які питання чи потреби; його рамки є всеосяжними та включають значний спектр зобов'язань для держав. Дана Конвенція [СДСЕ № 197] включає багато положень, що забезпечують належну увагу, виконання та тлумачення тих положень, котрі стосуються вилучення органів. Даний інструментарій забезпечує не лише основу для боротьби з торгівлею людьми з метою вилучення органів, але й комплексні ефективні рамки такої діяльності. На Європейському рівні, таким чином, немає потреби в будь-якому додатково зобов'язуючому документі, що стосується питання торгівлі людьми з метою вилучення органів (враховуючи Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми [СДСЕ № 197]).

Необхідно відзначити, що Конвенція Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми [СДСЕ № 197] передбачає також незалежний

механізм моніторингу (ГРЕТА) для проведення моніторингу відносно того, чи правильно дотримуються положень Конвенції, та підготовки рекомендацій відносно того, що потребує пильної уваги, а також які додаткові заходи повинні бути здійснені окремими країнами. Група ГРЕТА повинна приділяти особливій уваги такому аспекту, як торгівля людьми з метою вилучення органів, домагаючись при цьому, щоб даний аспект враховувався та знаходив відображення і в національному законодавстві. Це відіграє особливу роль, оскільки Рамочне рішення ЄС про боротьбу з торгівлею людьми охоплює лише питання сексуальної та трудової експлуатації і в ньому не йдеться про вилучення органів та тканин людини. Тому у більшості держав-членів ЄС пильна увага приділяється таким аспектам, як сексуальна та трудова експлуатація, оскільки аспект вилучення органів до сих пір практично не обговорювався. Окрім цього, група ГРЕТА повинна проводити моніторинг не тільки для того, чи охоплюють положення кримінального кодексу даний аспект, але й оцінювати чи відповідають заходи надання допомоги та захисту даної мети.

На сьогодні ще одним важливим інструментом по протидії незаконному обігу органів та тканин людини став Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, зокрема в підпункті 1 (а) (і) ст. 3, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (резолюція 54/263 Генеральної Асамблеї, додаток II), міститься вимога забезпечити криміналізацію пропозиції, передачі або отримання будь-якими засобами дитини з метою передачі органів дитини за винагороду [6].

Значний вклад у щодо протидії незаконній торгівлі органами і тканинами людини внесла Стамбульська декларація, котра була прийнята учасниками Стамбульського Самміту, що відбувся у Стамбулі з 30 квітня по 2 травня 2008 року Трансплантаційним Суспільством (TTS) та Міжнародним суспільством нефрології (ISN), оскільки вона значно розширює понятійний апарат. Так, під торгівлею органами і тканинами людини необхідно розуміти: «найом, вербування, транспортування та переміщення живих та померлих людей, чи їх органів, їх укриття та підrobка документів, із застосуванням погрози, сили, службового становища або інших форм примушування, крадіжка, шахрайства та обману; з передачею чи отриманням третьою стороною оплати або інших вигод, задля отримання контролю над потенційним донором, – для використання з метою отримання органів для трансплантації» [12].

На рівні ООН не існує документа, котрий би юридично закріплював принцип заборони на отримання фінансової вигоди з тіла людини чи його частин. Даний принцип чітко зазначений у «Керуючих принципах з трансплантації людських клітин, тканин та органів» Всесвітньої організації охорони здоров'я. Необхідно зауважити, хоча дані принципи не є юридично зобов'язуючими, вони були включені до

багатьох професійних стандартів та законів, і являються не тільки загальновизнаними, але й суті незаперечними з точки зору стандартів.

Сам принцип заборони на отримання фінансової вигоди у зв'язку з людським тілом є на сьогодні важливим, оскільки без нього ставиться під загрозу система донорства. Тому, законодавство про вилучення органів у живих та померлих донорів для трансплантації повинно бути прийнято у всіх країнах і повинно відповідати відповідним принципам.

Список використаних джерел

1. Сандро Поззи Торговля людьми для изъятия органов – это не миф: URL: <http://newsland.com/news/detail/id/426307/>
2. Иванюшкин А.Я. Введение в биоэтику. / А.Я. Иванюшкин. – М.: Прогресс-Традиция, 1998. – 381 с.
3. Резолюция о приведении в соответствие законодательств государств-участников по вопросам изъятия, пересадки и трансплантации материалов организма человека N (78)29, Принята Комитетом министров 11 мая 1978 г. на 287-м совещании заместителей министров URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_071.
4. Декларация относительно трансплантации человеческих органов , Принята 39-й Всемирной медицинской ассамблеей, Мадрид, Испания, октябрь 1987 г. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_330.
5. Заявление о торговле живыми органами. Принято 37-ой Всемирной Медицинской Ассоциацией, Брюссель, Бельгия, октябрь 1985 года.
6. Тищенко Ксенія <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2936> Юридичний журнал Правове регулювання трансплантації органів або тканин людини в Україні.
7. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину, Ов'єдо, 4 квітня 1997 року URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_334.
8. Пересадка органов и тканей человека, резолюция WHA57.18 от 22 мая 2004 года URL: <https://cms.unov.org/documentrepository/indexer/MultiLanguageAlignment.bitext?DocumentID=c995f02a-cf71-4b2e-a20f-d26323027628&DocumentID=b05c23d8-a59b-40df-877c-46970793bb28>.
9. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_858.
10. Материалы Пятнадцатой сессии Комиссии по предупреждению преступности и уголовному правосудию (Вена, 24–28 апреля 2006 года) «Международное сотрудничество в борьбе с транснациональной преступностью: предупреждение незаконного оборота органов человека, борьба с ним и наказание за него».
11. Стамбульская декларация о трансплантационном туризме и торговле органами URL: http://www.transpl.ru/uploaded/Stambulwskaa_Deklaracia.pdf.
12. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року: URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_791.